

Дипломатична академія України
при Міністерстві закордонних справ України

ДАЦКІВ ІГОР БОГДАНОВИЧ

УДК 94:327(477) «1917/1923»

**ДИПЛОМАТІЯ
УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ
У ЗАХИСТІ ДЕРЖАВНОСТІ
(1917 – 1923 рр.)**

Спеціальність 07.00.02 — Всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Брицький Петро Павлович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
професор кафедри історії України.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Кудряченко Андрій Іванович,
директор Інституту європейських
досліджень НАН України;

доктор історичних наук, професор
Пиріг Руслан Якович,
завідувач відділу історії Української
революції 1917 – 1921 р.р. Інституту
історії України НАН України;

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Солдатенко Валерій Федорович,
Голова Українського інституту
національної пам'яті.

Захист відбудеться „25” листопада 2010 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.728.01 у Дипломатичній академії України при МЗС України (58012, м. Київ, вул. Велика Житомирська, 2, ауд. 212).

Із дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Дипломатичної академії України при МЗС України (58012, м. Київ, вул. Велика Житомирська, 2).

Автореферат розісланий „22” жовтня 2010 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Горобець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Історія дипломатії – складова всесвітньої історії. Багато країн мають велике дипломатичне минуле, однак не Україна. Тому дипломатична історія доби визвольних змагань, коли Україна вперше після понад двох з половиною століть виступила як самостійний суб'єкт міжнародного права, заслуговує на особливу увагу. З початком Української національно-демократичної революції міжнародний чинник став одним із найважливіших для нової української влади. На всіх етапах державного будівництва України – доби Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР, Західноукраїнської Народної Республіки у 1917-1923 рр., а також у часи незалежності з 1991 р. – зовнішньополітичні відомства зі своєю дипломатичною службою були і є невід'ємною часткою держави, мали і мають велике значення у її становленні й розвитку. Розбудовуючи в сучасних умовах апарат міжнародних відносин, особливо важливим є використання у цьому державотворчому процесі своєрідного досвіду створення дипломатичної служби незалежної Української державності 1917-1923 рр., коли саме й були зроблені перші кроки побудови зовнішньої політики новітньої доби. Отже, дослідження цієї проблеми є важливим і актуальним не лише в контексті історичного вивчення історії української дипломатії, але й з точки зору з'ясування внеску України в європейський політичний процес.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконане в рамках комплексної теми кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету «Міжнародна інформаційна діяльність» (№ 0105U005986).

Мета дисертації полягає у всебічному відтворенні діяльності за кордоном зовнішньополітичних відомств, дипломатичних установ українських національних урядів у 1917-1923 рр. у контексті загальної міжнародної ситуації революційної доби.

Досягнення поставленої мети передбачає опрацювання та вирішення таких наукових завдань:

- здійснити аналіз стану вивчення проблеми в українській та зарубіжній історіографії, а також документальної бази дослідження;
- дослідити чинники, що спричинили орієнтацію зовнішньої політики Центральної Ради й Гетьманату на Центральні держави, а згодом на Антанту;
- проаналізувати вплив європейської політичної ситуації на українські державні утворення;
- висвітлити зародження зовнішньополітичного відомства та його структур, зумовлене розвитком державотворення та участю в роботі Брестської мирної конференції; вихід України на міжнародну арену як визначне досягнення молодого національної дипломатії;

– простежити еволюцію зовнішньої політики українських національних урядів залежно від геополітичної та воєнної ситуації України, проаналізувати її здобутки і втрати;

– вивчити діяльність інформаційних, фінансово-економічних відділів українських дипломатичних і військово-санітарних місій.

– виявити і відтворити особливості кадрового забезпечення центрального апарату зовнішньополітичних відомств та їх структур, окреслити вплив на їх діяльність партійно-політичних чинників.

Виконання всіх означених завдань підпорядковане головній меті – якомога глибше дослідити роль і значення української дипломатії в захисті національних інтересів України на міжнародній арені, її внесок у боротьбу за державність.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика українських національних урядів з Центральними державами, Антантою, нейтральними країнами, а також державними утвореннями, які постали на постімперських теренах Росії та Австро-Угорщини; напрями та особливості зовнішньополітичної орієнтації України на різних етапах.

Предметом дослідження є діяльність зовнішньополітичних відомств, дипломатичних представництв і надзвичайних місій українських урядів у напрямках забезпечення умов і захисті незалежності України, у системі міжнародних відносин 1917-1923 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1917 р. до 1923 р. Їх нижня межа збігається з утворенням Центральної Ради в березні 1917 р. Верхня хронологічна межа дослідження визначається фактом остаточної ліквідації Західноукраїнської Народної Республіки рішенням Ради Амбасадорів у березні 1923 р. з деякими відхиленнями для глибшого дослідження еволюції процесів.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є принципи об'єктивності, історизму, динаміки і розвитку, всебічності та плюралізму. Принцип об'єктивності вимагає сприймати минуле неупереджено, відкидати будь-які кон'юнктурні роздуми, прагнути оцінювати минуле безстороннім поглядом. Застосування принципу історизму потребує глибокого розуміння конкретно-історичної ситуації, в якій розвивався зовнішньополітичний процес за часів національно-визвольних змагань. Згідно з принципом динаміки і розвитку відображається еволюція механізму формування зовнішньополітичної орієнтації українських урядів. Широко використовувався принцип всебічності і плюралізму з метою аналізу поглядів на міжнародну політику України як безпосередніх організаторів зовнішньополітичної служби у 1917-1923 рр., так і сучасних дослідників цієї проблеми. Наближенню до об'єктивності, істинності пізнавального процесу сприяє використання загальнонаукових і спеціально-історичних методів: аналізу і синтезу, поєднання історичного і логічного, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, кількісного аналізу.

Наукова новизна дослідження визначається самою постановкою проблеми, комплексним підходом до її розкриття. Вона полягає в новому

прочитанні та інтерпретації фактів і документів, їх теоретичному осмисленні та побудові власної пояснювальної моделі. Новизна одержаних результатів ґрунтується на залученні до наукового обігу нових архівних матеріалів і різноманітних документальних публікацій, преси, мемуарно-аналітичної та наукової літератури. Безпосередніми результатами дослідження, які мають ознаки новизни, можна назвати такі:

- системно переосмислено напрацювання українських і зарубіжних істориків, з'ясовано стан і ступінь наукової розробки зазначеної проблематики, виявлено додаткову джерельну основу даної теми, визначено методологію та методику подальшого напрямку дослідження проблеми;

- здійснено компаративний аналіз розбудови і діяльності, спадкоємності дипломатичної служби українських національних урядів;

- детально відтворено доленосні дії української дипломатії: підписання Брестського мирного договору, військової конвенції з Центральними державами й вихід України на міжнародну арену;

- виявлено основні пріоритети регіональної політики українських державних утворень, з'ясовано її позитивні здобутки й об'єктивні та суб'єктивні причини невдач;

- всебічно проаналізовано участь делегацій УНР і ЗУНР у роботі Паризької мирної конференції, укладення Варшавського договору;

- ґрунтовно вивчено й проаналізовано процес утворення і діяльності посольств і надзвичайних дипломатичних місій, їх місця і ролі у встановленні відносин з іншими державами світу; організації та здійсненні широкомасштабної інформації міжнародного суспільства про прагнення українського народу до незалежності; встановлення дружніх відносин з іншими країнами;

- здійснено оцінки здобутків і прорахунків у діяльності надзвичайних дипломатичних місій і делегацій на міжнародних форумах в різний період Української національно-демократичної революції;

- на відміну від інших праць з історії дипломатії у дисертації вперше зроблено спробу схарактеризувати персоналії, причетні до зовнішньополітичної діяльності українських самостійницьких урядів;

- обґрунтовано думку про важливу роль дипломатичних органів, оскільки саме вони сприяли реалізації основного завдання – створення сприятливих з метою захисту і збереження державної незалежності у розвитку взаємовідносин з міжнародним співтовариством;

- висунуто й обґрунтовано тезу про те, що дипломатія українських державних утворень спричинилася до захисту національних інтересів, стала основою зміцнення єдності та поборницьких прагнень.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його положення і висновки можуть бути використані для подальшого дослідження і вивчення історії зародження, становлення і діяльності національної дипломатії в захисті незалежності українських

державних утворень 1917-1923 рр. Матеріали дисертації можуть мати практичне значення для експертного аналізу перспектив України у міжнародному співтоваристві. Окрім того, результати дослідження можуть бути використані для підготовки загальних і спеціальних курсів з історії України та всесвітньої історії у навчальних закладах України.

Апробація результатів дослідження здійснена в низці публікацій з історії дипломатії України. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження було використано для підготовки доповідей на наукових конференціях, круглих столах і семінарах, у тому числі: Міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 600-річчю першої писемної згадки про Чернівці (Чернівці, 12-13 жовтня 2007 р.); Буковинській науково-практичній конференції «Ми українці, ми українські» (Чернівці, 2 листопада 2007 р.); Міжнародній науковій конференції «Українство у світі: Україна є там, де живуть українці» (Чернігів, 23-25 травня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 95-річчю Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського (Миколаїв, 3 жовтня 2008 р.); III Міжнародній науковій конференції «Національна інтелігенція в історії та культурі України» (Вінниця, 23-24 жовтня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. (До 90-річчя утворення).» (Львів-Івано-Франківськ-Чернівці, 30 жовтня-1 листопада 2008 р.); «Міжнародній науковій конференції «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (До 140-річчя з часу заснування)» (Тернопіль, 8-10 грудня 1918 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній «Українська Держава Павла Скоропадського: державотворчі замисли та історичні наслідки (до 90-річчя національно-демократичної революції в Україні)» (Хмельницький, 12 грудня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту Злуки)» (Київ, 21 січня 2009 р.).

Публікації. Результати дослідження відображені у 40 публікаціях, зокрема, 2 монографіях, 38 статтях і матеріалах виступів на конференціях (32 з них – у фахових виданнях).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, семи розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг роботи становить 474 с., з них 386 с. – основний текст, 77 с. – список використаних джерел, який охоплює 879 позицій, додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його хронологічні рамки, відображено новизну й практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ «Стан наукової розробки теми та джерельна база» складається з двох взаємопов'язаних між собою підрозділів, де проаналізовано ступінь наукової розробки теми й джерельну базу.

На наш погляд, аналіз історіографії доцільно подавати в тій же послідовності, поклавши в основу проблемно-хронологічний метод дослідження, що дозволяє врахувати домінування на певних етапах історії різних ідеологічних концепцій і методологічних засад та особливості тенденцій на кожному з етапів Української революції, які знайшли відтворення в історіографічній традиції різних суспільно-політичних течій. Відповідно до концептуального підходу на кожному етапі дослідження науково-історичні та мемуарно-аналітичні праці у процесі аналізу доцільно поділяти на такі групи: а) творчий доробок безпосередніх учасників державного будівництва 1917-1923 рр., зокрема діячів і працівників зовнішньополітичних відомств; б) дослідження зарубіжних істориків, насамперед представників української діаспори; в) праці радянських істориків і політичних діячів; г) дослідження сучасних українських істориків доби незалежної України. Саме така структурна схема вивчення й аналізу історіографічної бази дозволяє висвітлити проблему найбільш об'єктивно і повно.

Аналізуючи історіографічну спадщину авторів *першої групи*, до яких належать провідні діячі українського національного руху, будівничі незалежної України М. Грушевський, В. Винниченко, І. Мазепа, К. Левицький та інші, а також засновники і керівники зовнішньополітичних відомств, зокрема, О. Шульгин, Д. Дорошенко, В. Панейко, варто відзначити, що вони перші заклали підґрунтя історіографії Української революції. Їхні роботи фактично стали першоосновою для подальших досліджень, присвячених дипломатичній діяльності українських національних урядів, вивченню структури, кадрового складу та функцій дипломатичного корпусу. Саме державні діячі та дипломати, які безпосередньо брали участь у розробці зовнішньої політики і діяльності національної дипломатії ставали першими істориками проблеми.

Вивчені в процесі дослідження наукові праці, зокрема присвячені дипломатичній діяльності, сприяють глибокому розумінню міжнародної ситуації, внутрішньої і зовнішньої політики, свого часу здійснивши істотний практичний вплив на формування і діяльність зовнішньополітичного відомства та його закордонних представництв. Відзначимо передусім праці: «Відродження нації» В. Винниченка, «Замітки і матеріали до історії Української революції» П. Христюка, «Україна в огні й бурі революції» І. Мазепи, «Занепад УНР» М. Шаповала та ін. Проте цим та іншим авторам притаманне висвітлення зовнішньої політики керівництва України через призму партійно-політичних поглядів, подекуди надмірне наголошення на недоліках політичних опонентів з елементами суб'єктивізму.

Опрацьовані і проаналізовані результати дослідників проблеми, безперечно, різняться як тематично, так і методологічними підходами до вивчення і висвітлення аспектів діяльності Центральної Ради, її дипломатичного корпусу та доленосної для українського держави події – Брестського мирного договору.

Слід відзначити також одну з найперших праць проблематики – збірку статей і виступів першого міністра закордонних справ Центральної Ради

О. Шульгина «Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи». Ця невелика за обсягом книга, містить широкий огляд і аналіз розбудови зовнішньополітичного відомства, напрямів його діяльності щодо реалізації міжнародної політики України у сфері взаємин з країнами Антанти та Центральних держав через призму Брестських мирних угод. Додані документи характеризують зовнішню політику, формування і становлення дипломатичних структур УНР за кордоном та основні дипломатичні заходи.

Особливо цінними для дослідників є фундаментальні праці видатного історика, відомого державного діяча доби Центральної Ради й міністра закордонних справ Гетьманату Д. Дорошенка. Головним результатом його творчого доробку стала фундаментальна «Історія України. 1917-1923 рр.», де автор послідовно виклав історію Центральної Ради та Гетьманату, втім приділив багато уваги формуванню зовнішньої політики, утворенню і діяльності дипломатичного корпусу, який він очолював особисто.

Творчі здобутки Д. Дорошенка заслуговують особливої уваги. Його праці «Закордонна політика Української Держави 1918 року», «Деякі про закордонну політику Української Держави в 1918 р.» містять надзвичайно цінну інформацію про головні орієнтири зовнішньої політики, процес формування і діяльність міністерства закордонних справ та його дипломатичних структур. Автор використовував значну кількість оригінальних документів, що надає його працям науково-дослідницької ваги і достовірності.

Зародженню і становленню Державного секретаріату зовнішніх справ ЗУНР присвячено статтю К. Левицького «Дипломатична діяльність З.У.Н.Р. 1918-1923». Автор виклав зовнішньополітичні завдання молодого держави та відтворив перші кроки галицької дипломатії.

Протягом тривалого часу бездержавності України визначний внесок в історіографію проблеми зовнішньої політики, розбудови і діяльності відповідних відомств українських урядів зробили дослідники з українського зарубіжжя, творчий доробок яких належить до *другої* групи історіографічних джерел. Саме за межами України було створено значний пласт літератури з історії проблеми. Серед істориків діаспори відзначимо В. Андрієвського, І. Лисяка-Рудницького, М. Лозинського, М. Стахіва, В. Трембіцького та ін. Їхні праці базуються на багатому фактичному матеріалі, часто на особистих спогадах, містять аналіз подій. Водночас їм притаманні певні недоліки, пов'язані з обмеженнями в доступі до архівних документів, тенденційність оцінок зовнішньої політики та розбудови і діяльності дипломатичної служби зумовлена належністю до різних партій.

Українська зарубіжна історіографія дипломатичної діяльності Центральної Ради представлена дослідженням В. Косика «Франція та Україна: Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918)». Автор монографії аналізує українсько-французькі відносини з початку створення українського парламенту до укладення українською дипломатичною делегацією Брестського миру.

На наш погляд, з ряду науково-історичних праць українського зарубіжжя слід виділити монографію С. Воляника «Берестейський договір. 9.II.1918». У передмові слушно відзначалося, що автор «хоче відсвіжити нашу історичну пам'ять про часи і події, в яких український народ виступив на історичну арену як підмет історії у змаганні й будові своєї державности. Історичний факт за існування української держави, визнаної де-факто і де-юре багатьма державами, записаний назавжди в анналах всесвітньої історії».

Низку праць діаспорні дослідники присвятили біографії українських дипломатів та їх діяльності. Це, зокрема, монографія А. Господина «Три визначні дипломати: граф М. Тишкевич, князь І. Токаржевський-Карашевич, барон М. Василько», І. Хоми «Апостольський престіл і Україна, 1919-1922».

Окрему *третьою* групу наукових праць становлять дослідження радянських істориків. Загалом, в радянській історіографії склалися досить сталі традиції вивчення історії зовнішньої політики та міжнародних відносин. Наприкінці 40-х років ХХ ст. з'являються перші дослідження, де головним об'єктом вивчення стають проблеми з історії революції, громадянської війни та іноземної інтервенції, боротьби українського народу проти німецьких окупантів у 1918 р. Йдеться насамперед про праці Г. Заставенка, М. Супруненка, Ю. Білана, В. Тичини, в яких автори особливу увагу приділяють загарбницьким планам німецьких та австро-угорських імперіалістів на Сході Європи.

Ряд аспектів зовнішньополітичної діяльності української недержавної державності знайшов відбиток у монографіях О. Карпенка, Р. Симоненка, А. Лихолата, І. Хміля та ін. Автори розглядають деякі питання дипломатичної діяльності України, зокрема, участь українських дипломатів у Брестських переговорах, Паризькій мирній конференції, відносини УНР з державами Антанти, політику провідних держав Заходу та Польщі щодо України тощо. Радянські історики змушені були керуватися марксистсько-ленінською ідеологією, класовими підходами в дослідженні явищ і подій української історії, зовнішньої політики і міжнародних відносин. Вони не могли на прикладах показати позитивний досвід багатогранної роботи української дипломатії, який сприймався негативно, як нібито ворожий українському народові.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., коли з'явилася можливість працювати з архівними документами, які були раніше забороненими для дослідників, побачили світ наукові праці, присвячені різним аспектам Української революції. Серед таких праць, які відносимо до *четвертої* групи, де зроблено перші спроби здійснити історіографічний аналіз, заслуговують на увагу роботи українських істориків В. Верстюка, В. Солдатенка, В. Капелюшного.

У 2001 р. видано колективну працю «Нариси з історії дипломатії України», яка є, по суті, першим в українській історіографії виданням з дипломатичної історії України з найдавніших часів до сьогодення. Помітне місце в ній відведено розділу дослідників зовнішньої політики України О. Павлюку і В. Сідаку «Дипломатія незалежних українських урядів (1917-1920)». Попри ґрунтовність викладу загальних питань зовнішньої політики

України діяльність її дипломатичних місій у країнах призначення залишилася поза увагою авторів.

Новітня українська історіографія зовнішньої політики та дипломатії часів українських визвольних змагань представлена монографіями Д. Веденеєва, Д. Будкова, П. Брицького, М. Держалюка, М. Несука, В. Матвієнка, В. Головченка, Г. Стрелького, Р. Пирога, В. Соловйової. Автори значну увагу приділяють загальним аспектам становлення Міністерства закордонних справ та дипломатичної служби України. Однак, що стосується дипломатичної діяльності ЗУНР – розглядають поверхнево і лише в союзі з Наддніпрянською Україною.

Державотворчий досвід ЗУНР й окремі дипломатичні акції систематизовано у монографічних дослідженнях І. Васюти, М. Литвина, К. Науменка, О. Красівського С. Макаруча та ін.

Про актуальність досліджень історії революції можна мати уявлення з аналізу тематичного репертуару дисертаційних робіт. З 90-х років ХХ ст. в Україні захищена значна кількість дисертацій з революційної тематики. Однак, питанням міжнародних відносин та дипломатії приділялось менше уваги, ніж діяльності національних урядів та політичної історії революційного періоду. Серед них, зокрема, праці С. Варгатюка Д. Веденеєва, Н. Городньої, Т. Заруди, В. Матвієнка, В. Шамраєвої, В. Соловйової.

Отже, підсумовуючи здобутки української і зарубіжної історіографії стосовно історії зародження і діяльності української дипломатії в революційну добу, відзначимо, що чимало аспектів з історії дипломатії ще залишаються поза увагою дослідників проблеми. Процес дослідження зовнішньої політики українських національних урядів триває, й основними передумовами його успішного розвитку є подальше розширення джерельної бази досліджень.

Беручи до уваги визначальний принцип об'єктивізму історичної науки і дослідження, дисертант надавав особливого значення джерельним матеріалам, усвідомлюючи, що саме вони становлять основу наукової праці. До наукового обігу значна частина архівних матеріалів вводиться вперше. За походженням, формою і науковою цінністю джерельну базу можна поділити на чотири групи: 1. Документи архівних фондів (опрацьовано понад 60 фондів з архівів Києва, Львова і Москви); 2. Опубліковані документи і матеріали; 3. Матеріали періодичної преси; 4. Мемуарно-аналітичні праці.

До наукового обігу запроваджено матеріали архівів, головним чином, України та Російської Федерації. Найбільш вагому частку джерельної бази дослідження становлять неопубліковані документи і матеріали, котрі зберігаються в архівах України. Передусім – це фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Матеріали і документи Народного Міністерства справ закордонних УНР 1917-1918 рр. (ф. 2592), Міністерства закордонних справ Української Держави 1918 р. (ф. 3766), Міністерства іноземних справ УНР 1918-1922 р. (ф. 3696). Важливу інформацію містять фонди українських посольств і дипломатичних місій у різних державах: Німеччині (ф. 3698), Австрії (ф. 3581),

Польщі (ф. 2211), Скандинавії (ф. 3513), США (3752), а також української делегації на Паризькій мирній конференції (ф. 3603), на переговорах Української Держави з РСФРР у Києві 1918 р. (ф. 2607) та ін. Низку цінних матеріалів віднайдено в Особових фондах С. Петлюри (3809), І. Мазепи (3933), С. Шелухіна (3695), М. Василька (4456) і О. Шульгина (4465). Досить цінними для дослідження є колекції документів «Український музей в Празі», що зберігаються у фонді (ф. 269) ЦДАГО України. Необхідний для дослідження матеріал зберігається також у фондах ГДА СБУ (м. Київ).

У фонді 581 «Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР» із ЦДІА у м. Львові виявлено низку документів, пов'язаних із розбудовою і діяльністю зовнішньополітичного відомства Центральної Ради, зокрема у період Брестських переговорів (справи 9 і 26). Документи, що зберігаються у (ф. 462) «Український горожанський комітет м. Львова», містять звернення до урядів Антанти, Польщі та народів світу про політичне становище Галичини та договір між представниками ЗУНР і польською урядовою комісією у Львові.

Цінні документи виявлено в Державному архіві Російської Федерації: матеріали про роботу Міністерства закордонних справ УНР (ф. Р-6087), Раднаркому РРФСР (ф. 130), Генерального Секретаріату УНР (ф. Р-7527), а також фонди – «Мирні переговори в Брест-Литовську» (ф. 413) і «Наркомату закордонних справ РНК РСФСР» (ф. 219) з Архіву зовнішньої політики Російської Федерації та ін.

Відзначимо значну цінність збірників опублікованих документів і матеріалів. По-перше, вони доступні для широкого загалу дослідників, а по-друге, документи і матеріали в них тематично згруповані, що дає можливість простежити еволюцію процесів, зокрема, формування зовнішньої політики держави, організації та діяльності дипломатичної служби на певних етапах української державності. Вказаним вимогам відповідають двотомні видання Інституту історії України «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали» та «Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1919 – листопад 1920 рр.» (упорядник В. Верстюк). Змістовну інформацію про зовнішню політику та дипломатичні акції українських урядів почерпнуто також із збірників: «Українська революція. Документи 1917-1921 рр.» (упорядник Т. Гунчак), «Збірник законів і постанов українського правительства щодо закордонних інституцій» (упорядник І. Храпко), «Літопис української революції: матеріали і документи до історії української революції» (упорядник О. Доценко), «Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР: Протоколи і стенограми пленарних засідань», «Українсько-російські переговори в Москві (січень-лютий 1919 р.)» (упорядник Р. Симоненко і О. Реєнт), «Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників: у двох томах» (упорядник І. Гнатишин, О. Кучерук, О. Марвін).

Важливі аспекти проблеми висвітлюють також збірники документів і матеріалів, видані в СРСР: «Українська РСР на міжнародній арені (1917-

1923 pp.)», «Документы внешней политики СССР» у п'яти томах, Збірник «Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльских договоров» містить оригінальні радянські і німецькі документи, листування між Москвою і Берліном тощо. Важливими для дослідження виявилися документи і матеріали, зібрані та упорядковані Т. Горнякевичем у Філадельфії «Події в Україні 1914-1922 pp. Їх значення та історична основа» («Ereignisse in der Ukraine 1914-1922 deren Bedeutung und historische Hintergrunde: Seria I-IV»). Збірник документів «Sprawy Polskie na Konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.» доповнює дослідження діяльності української делегації УНР-ЗУНР на конференції корисними деталями та висвітлюють залаштункову діяльність польської місії.

Значний і різноманітний матеріал щодо діяльності української дипломатії за кордоном міститься в періодичній пресі цього періоду. Періодичну пресу революційної доби за оперативністю й характером її інформації доречно поділити на газети і на видання журнального типу, які містять нормативно-правові акти й постанови вищих органів влади, інформацію про діяльність зовнішньополітичних відомств. Серед них відзначимо такі: «Вісті з Української Центральної Ради», «Нова Рада», «Вістник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки» – органи Центральної Ради; «Вісник Ради Народних Міністрів» та «Вісник Української Народної Республіки» – друковані органи Директорії УНР; «Республіка» – урядовий часопис ЗУНР та інші видання.

Окрему групу джерел склали спогади діячів, причетних до дипломатичної діяльності незалежних українських урядів. Вони містять багато фактологічного матеріалу, який дозволяє більш глибоко і повно відтворити історичні події, здійснити аналіз стану і розвитку зовнішньополітичних відомств та їх структур.

Чимало мемуарних праць, які охарактеризовано в огляді історіографії, зокрема праця Д. Дорошенка «Мої спомини про недавнє-минуле» є, по суті, науковим дослідженням про зародження і розвиток зовнішньополітичних відомств Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР.

У 1928 р. у Львові вийшов збірник спогадів «Берестейський мир», котрий трактували як науково-історичне дослідження переговорів делегації УНР на Брестській конференції. Мемуари їх безпосередніх учасників дозволяють із документальною точністю простежити основні етапи переговорного процесу, усвідомити, якими зусиллями українським дипломатам вдалося у жорсткому протистоянні з іншими делегаціями домогтися вигідного для України договору.

У кінці 30-х років у видавництві «Червона Калина» було видано тематичний збірник «Україна на дипломатичному фронті», в якому колишні працівники українських дипломатичних представництв І. Борщак, Д. Левицький, А. Марголін, Ф. Матушевський, Г. Микитей та ін., намагалися показати, функціонування української дипломатичної служби за кордоном.

Для вироблення об'єктивного погляду щодо зовнішньополітичної орієнтації проводу Центральної Ради та глибокого усвідомлення ваги

Брестських мирних угод для України велике значення мають мемуарно-аналітичні праці безпосередніх учасників переговорів – представників протилежної сторони, зокрема детальні спогади Л. Троцького й А. Йоффе – глав делегацій Раднаркому, О. Черніна (Австро-Угорщина), М. Гофмана (Німеччина), а також доповіді, статті і листування В. Леніна і Й. Сталіна. В сукупності вони дають уяву про наполегливу, завзяту боротьбу українських дипломатів за захист національних інтересів молодій державі, її міжнародне визнання.

Таким чином, аналіз усього неоднорідного історіографічного доробку дозволяє відзначити, що українські та зарубіжні історики зробили певний внесок у розробку досліджуваної теми. Що стосується радянської історіографії, то з ідеологічних міркувань досліджуване питання не отримало в ній об'єктивного висвітлення. Панування єдиної марксистсько-ленінської ідеології, що виступала водночас і методологією наукових досліджень, звужувало межі наукових досліджень і ставило їх в певні ідеологічні рамки. Будь-яка згадка про українську державність сприймалася офіційною історіографією як поняття антинаукове.

За останні роки багато зроблено для вивчення невідомих сторінок національно-визвольних змагань та їх міжнародного аспекту. Однак розвиток наукових знань вимагає розширення кола питань, що вивчаються, та джерельної бази (передусім із залученням матеріалів іноземних архівів), більшої систематизації матеріалу, його вплетення до загальної канви світової історії.

Отже, сучасний стан історіографії пропонованої теми та її джерельне опрацювання вимагають появи як спеціальних досліджень з питань, що не знайшли до цього часу достатнього висвітлення, так і поглибленого вивчення інших проблем із залученням до наукового обігу раніше невідомих документів, зокрема закордонних архівів. Тому на підставі аналізу та систематизації досягнень попередників обґрунтовано нагальну потребу подальшого всебічного наукового розроблення теми відповідно до визначеної мети й завдань.

У другому розділі «Формування національної дипломатії в добу Центральної Ради» досліджується, насамперед, вплив державотворчої концепції політичного проводу Центральної Ради на чолі з М. Грушевським і В. Винниченком на формування зовнішньої політики, що проходило в декілька етапів, враховуючи при цьому еволюцію форми державності України від автономного статусу в складі Росії до повного суверенітету.

Політичний провід Центральної Ради змушений був займатися зовнішньополітичними проблемами практично від початку свого існування, щоправда, не маючи спеціального відомства. Ґрунтуючись на еволюції форми державності України в період Центральної Ради, процес формування зовнішньої політики та національної дипломатії можна поділити на три етапи. Для кожного з них характерна різна пріоритетність відносин із тогочасними провідними міжнародними силами: Росією, яка дедалі більше занурювалася у революцію та громадянську війну; країнами Антанти, котрі докладали

величезних зусиль, щоб здобути перемогу у Першій світовій війні; Німеччиною та її союзниками, що шукали можливості припинити бойові дії на Східному фронті й у такий спосіб послабити своїх противників.

З перших днів існування Центральної Ради до листопада 1917 р. поступово нагромаджувалися передумови до виникнення зовнішньополітичної служби. Важливою державно-організаційною передумовою для створення у майбутньому дипломатичної служби стало виникнення у складі уряду автономної України Генерального секретаріату міжнаціональних справ, котрий спочатку очолював С. Єфремов, а з 25 липня 1917 р. – О. Шульгин. Головною метою секретарства було врегулювання міжетнічних відносин в Україні. На компетенції цього відомства позначалися певні зрушення у поглядах проводу України щодо відносин із навколишнім світом. У процесі формування відомства здійснювалися перші акції – відрядження дипломатичних місій для встановлення відносин з іншими державами.

Після проголошення Третім Універсалом української державності у формі народної республіки згідно з міжнародними правовими нормами Україна могла розбудовувати зв'язки з іноземними державами. На основі Генсекретаріату міжнаціональних справ почалося створення першої в історії ХХ ст. зовнішньополітичної установи. Відтак 22 грудня 1917 р. було прийнято рішення утворити секретаріат міжнародних справ, залишивши його керівником О. Шульгина. В урядовій постанові за підписом В. Винниченка та О. Шульгина визначалися нові завдання і функції: а) міжнародні зносини; б) захист інтересів українських громадян поза межами Української Народної Республіки; в) тимчасово загальне влаштування національних непорозумінь в межах Української Республіки.

26 грудня 1917 р. на засіданні уряду Центральної Ради голова уряду В. Винниченко офіційно повідомив про створення відомства міжнародних зносин України. Коли відповідно до правової концепції III Універсалу уряд УНР створив зовнішньополітичне відомство, О. Шульгин поринув у дипломатичні контакти і спромігся на перші успіхи у відносинах України з державами Антанти.

Восени 1917 р. столиця України стала осередком контактів і поживлення переговорів з представниками Антанти, перш за все Францією та Англією. Безумовно, у ці дні суттєво зріс інтерес Антанти до України, що був зумовлений, головним чином, їх цілком зрозумілим страхом перед ліквідацією Східного фронту і передислокацією дивізій Німеччини й Австро-Угорщини на захід. За усвідомлення важливості тісних стосунків з Україною військові діячі Антанти і намагалися переконати Париж про доцільність і перспективність усілякої підтримки УНР.

Наприкінці листопада і початку грудня французькі місії у Яссах, у Петрограді і Парижі інтенсивно обговорювали наміри щодо України. Уряд Франції утримувався від заохочування до сепаратистської політики і був надзвичайно обережним у питаннях незалежності України. Радше

рекомендував широку автономію. Орієнтація зовнішньополітичного курсу УНР на Антанту зазнала непевності, але збереглася.

Наприкінці грудня 1917 р. Україна опинилася перед реальною загрозою втрати завоювань революції за відсутності власних збройних сил для захисту від більшовицької агресії. Тому, по суті в безвихідній ситуації, 24 грудня уряд УНР передав воюючим сторонам Центральних держав і Антанти ноту про намір взяти участь на Брестській мирній конференції. Приймаючи рішення про участь у переговорах, політичний провід УНР враховував національні інтереси і розраховував укласти мир з Центральними державами й припинити агресію більшовицької Росії, оскільки її делегація теж брала участь у конференції. Поряд з цим, Київ вважав необхідним зберегти добрі стосунки з державами Антанти. Серед прихильників орієнтації на Антанту було чимало впливових діячів, зокрема О. Шульгин, С. Петлюра, а також М. Грушевський, який, слід зауважити, ніколи не виявляв пронимецьких настроїв чи думок, про що заявляв відверто українській громадськості.

Загалом політична еволюція Центральної Ради від гасла автономії України у складі Росії до створення Української Народної Республіки, а згодом й проголошення її повного суверенітету, призвела до поновлення самостійної міжнародної діяльності України, втраченої за період бездержавності. У період Центральної Ради намітилися певні магістральні напрями подальшого розвитку дипломатичної служби української національно-демократичної державності 1917 – 1923 років. Доробок працівників цієї служби часів Центральної Ради був творчо використаний при розбудові апарату міжнародних відносин Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР, Західноукраїнської Народної Республіки.

У **третьому розділі «Виступ України на міжнародну арену»** висвітлено зусилля молодшої української дипломатії, скеровані на припинення війни та визнання її незалежності участю у роботі Брестської мирної конференції.

Головним напрямом і першорядним завданням діяльності міністерства О. Шульгина визначено вихід України зі світової війни. Очевидно, що Україні немає жодного сенсу продовжувати участь у війні проти Центральних держав, до чого схилив українців Тимчасовий уряд в особі його військового міністра О. Керенського на переговорах в Києві. Навпаки, Україні треба було негайного миру, і використання всіх сил народу для державного будівництва.

Коли 2 грудня 1917 р. більшовицька делегація на чолі з А. Йоффе і Л. Каменевим підписала з німецьким командуванням угоду про перемир'я й розпочала переговори у Бресті щодо підписання мирного договору з Центральними державами, Генеральний секретаріат ухвалив текст ноти до всіх воюючих і нейтральних держав, у якій, насамперед, повідомляв, що Україна стає на шлях самостійної зовнішньої політики і міжнародних відносин. Одним з головних напрямів дипломатичної діяльності УНР вважає «розпочати діяльну працю в справі миру» і закликає всі воюючі держави негайно приступити до мирних переговорів.

Німці досить прихильно зустріли у Бресті українську дипломатичну місію, насамперед, сподіваючись використати її антибільшовицькі настрої для

тиску на делегацію Раднаркому. Коли під час перерви конференції Р. фон Кюльман 1 січня 1918 р. виступив перед депутатами рейхстагу, він вже впевнено заявив, що проводитиме у Бресті переговори не лише з Росією, але й з «автономними спільнотами» і, насамперед, з найбільшою і найважливішою – Українською державою.

Військово-політичне і внутрішнє становище як в Німеччині, так і в Росії спонукало їх уряди до переговорів і укладання миру. Німеччина вважала, що як тільки війська Східного фронту будуть дислоковані на Західний фронт, можна буде вирішити долю війни. Більшовикам мир був потрібний для утримання влади.

Слід зауважити, що статус Раднаркому на період Брестських переговорів та його міжнародно-правове становище не визнавалися не лише країнами Антанти і Центрального блоку, але й державними утвореннями на території колишньої Російської імперії.

У дисертації доведено, що українська делегація головний напрям своєї дипломатичної діяльності спрямувала на самостійну розбудову відносин з Центральними державами. Своїми дипломатичними кроками керівництво УНР створювало правову основу для того, щоб Україна розглядалася на міжнародній арені як політичне утворення – рівноцінне іншим державам.

Російська делегація намагалася запобігти участі делегації України в конференції, та коли вона все ж прибула, спробувала підпорядкувати її собі й тим, нібито, ввести українців у правове поле. Але українські дипломати відстояли своє право і право України виступати самостійним суб'єктом на міжнародній конференції, щоправда, за певного сприяння керівників дипломатичних місій Німеччини й Австро-Угорщини, зацікавлених в погіршенні міжнародного становища Росії й залученні незалежної України до взаємовигідного партнерства.

Про зацікавленість країн Четверного блоку українцями свідчить те, що до відкриття пленарних засідань конференції вони 6 січня зустрілися кулуарно з делегацією УНР. На цих попередніх переговорах було повідомлено про схвальне ставлення канцлера Г. Хертлінга до встановлення тісних контактів з українцями. Трохи стримано поводитися австро-угорська делегація, визнаючи без вагань за Україною лише роль у досягненні миру на Сході. Тоді ж Ф. Розенберг неофіційно повідомив українців про готовність Німеччини задовольнити викладені у ноті вимоги, зокрема, про визнання їх як повноважної делегації від України. Отже, німецька делегація відверто скеровувала керівництво Центральної Ради до рішучих дій щодо проголошення повної незалежності.

Таким чином, історичний розвиток України поставив на порядок денний проголошення повної незалежності, до цього ж спонукала діяльність української дипломатичної делегації на Брестських мирних переговорах, успіх якої у боротьбі за визнання незалежності потребував рішучих дій уряду УНР. У ніч на 22 січня 1918 р. Українська Центральна Рада ухвалила IV Універсал, що проголошував повну незалежність України. М. Грушевський визнавав, що до

цього історичного акту спонукали зовнішньополітичні чинники: укладення мирного договору з Центральними державами у Бресті та організація опору більшовицькій агресії.

Визнання Центральними державами державно-правового статусу України та її дипломатичної делегації як самостійного суб'єкта на Брестських мирних переговорах було великим досягненням. Але на шляху підписання мирного договору виникали нові перешкоди. Першою з них була поява 30 січня 1918 р., після перерви у засіданні конференції, делегації від радянського уряду проголошеного у Харкові, республіки Рад України, яку Л. Троцький викликав до Бреста як засіб і союзника у протистоянні з дипломатичною місією УНР.

Треба відзначити, що у Бресті обидві українські делегації вдалися на спроби налагодження контактів. Особливо детальні і тривалі розмови вели між собою Ю. Медведєв і М. Любинський, причому радянський делегат остерігався відома Л. Троцького. Ю. Медведєв запропонував київському і харківському урядам надати повноваження дипломатичним делегаціям у Бресті і розпочати мирні переговори, «а головне припинити цю братовбивчу війну». Окрім того, Ю. Медведєв обіцяв «вигнати з Харкова всіх більшовиків-росіян» і бути посередником на переговорах М. Порша з В. Леніним.

Українські дипломати виявили великі здібності й уміння використовувати суперечності, які існували між більшовицькою Росією і Центральними державами, внутрішнє становище у Німеччині і Австро-Угорщині. Вони встановили дружні стосунки з членами австро-угорської делегації, які ділилися таємною інформацією з делегацією УНР. Граф О. Чернін, певно дещо перебільшуючи, відзначив у спогадах, що українці на переговорах не переконують, а диктують свої умови, хоча, зрештою самі результати переговорів засвідчують цей феномен.

Рішуча і послідовна позиція українських дипломатів базувалася, насамперед, на заявах голів делегацій Центральних держав і більшовицької Росії про права націй на самовизначення.

Отже, Надзвичайна дипломатична місія УНР на Брестській мирній конференції у нелегкому протистоянні домоглася першого надзвичайно важливого успіху – визнання її як представника окремої незалежної держави. З огляду на труднощі у переговорах з делегацією Росії Німеччина й Австро-Угорщина вважали за доцільне розвивати відносини з Україною, надто з проголошенням IV Універсалу Центральної Ради створились певні міжнародно-правові підстави для визнання Української Народної Республіки Центральними державами.

У четвертому розділі «Брестський мирний договір з Центральними державами» обґрунтована концепція, що підписання Брестських угод між Україною та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною стало першою визначною перемогою національної дипломатії: забезпечило збереження незалежності в умовах агресії військ Раднаркому, вихід УНР із світової війни, визнання її суб'єктом міжнародної політики.

Історичний акт про укладення мирного договору між Україною та Центральними державами підписано у ніч на 9 лютого 1918 р. надзвичайно урочисто із запрошенням усього складу учасників конференції. Підписання договору свідчило про визначний успіх української делегації, яка гідно запрезентувала новостворену державу, здійснила перший впевнений крок до її міжнародного визнання.

Отже, перші заяви урядів Центральних держав засвідчили, що укладення Брестського мирного договору уможливило Україні, перш за все, зміцнення й легалізацію її державності на міжнародному рівні, оскільки Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія визнали Україну де-факто і де-юре.

12 лютого підписано три додаткові двосторонні мирні договори України з Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною аналогічно з основним текстом, але з додатками щодо налагодження консульських стосунків, обміну військовополоненими. Найбільш важливим слід визнати окремий договір з Австро-Угорщиною у справі Східної Галичини й Буковини, який було вирішено не розголошувати.

Одним з найважливіших завдань українських дипломатів у Бресті після підписання мирного договору було домовитися про військову допомогу Центральних держав Україні для звільнення її території від більшовицьких військ. Власне про це вже обговорювалося на засіданні Ради Народних Міністрів у Житомирі. За пропозицією М. Порша було ухвалено позитивне рішення, після чого у Бресті досягнуто конкретних домовленостей про порядок надання військової допомоги.

Брестський мир радикально змінив зовнішньополітичні орієнтири української дипломатії. Визнання повного суверенітету України Центральними державами відкрило нові й широкі можливості для розбудови міністерства закордонних справ, дипломатичної й консульської служб.

Проте, уклавши Брестський мир, Україна не спромоглася стати повноправним суб'єктом світової політики. Хоча, завдяки йому вона вийшла, щоправда, лише на регіональний рівень зовнішньої політики. Загалом можливості України і після Бреста залишалися обмеженими для розбудови дипломатичної мережі за кордоном і використання її для встановлення відносин з іншими країнами. Головною причиною було, безумовно, дуже обмежений час для використання досягнутих угод і реалізації намірів: вже наприкінці квітня 1918 р. Центральна Рада припинила своє існування внаслідок гетьманського перевороту.

Аналізуючи діяльність українських дипломатів у Бресті, можна визначити головні засади, якими вони керувалися, захищаючи національні інтереси української держави: 1) відповідальність за долю всіх українців за межами України; 2) активна боротьба з історичними імперіалістичними традиціями поневолення українців у складі інших держав; 3) прагнення до створення соборної України, держави, яка об'єднала б усі етнічні українські землі.

Питання соборності українських земель були одним із важливих напрямів діяльності дипломатичного корпусу УНР у зовнішній політиці. Незважаючи на

складні умови, протистояння з потужними опонентами, за тих умов українські дипломати домоглися помітних досягнень, які потребували цілеспрямованих дій керівництва держави для реалізації і закріплення укладених угод.

Запрошення австро-німецьких військ до України було непопулярним кроком уряду УНР і викликало далеко неоднозначне ставлення до нього з боку українського суспільства і дало привід для значної антиукраїнської інформаційної атаки з боку радянської Росії. Проте це був єдиний шлях для відновлення незалежності УНР у той час, оскільки Українська Центральна Рада не мала власних збройних сил.

Економічний чинник зіграв визначну роль у розв'язанні Україною глобальних завдань: офіційного визнання незалежності держави, встановлення дипломатичних і торговельних відносин з Центральними та рядом нейтральних держав, реальної допомоги у визволенні країни від військ більшовицької Росії. Ще під час війни Німеччина цікавилася українською проблемою, її економічними аспектами. Берлін усвідомлював, що незалежна Україна може стати капітальним економічним ринком перш за все сільськогосподарської продукції.

У дисертації підкреслено, що переговори у Бресті стали радикальним поворотом зовнішньополітичної орієнтації на користь Німеччини, започаткували досить тривалу фазу українсько-німецьких відносин у військово-політичній та економічній сферах. Безумовно, у новій ситуації обидві сторони шукали можливості забезпечити власні національні інтереси: Україна – припинити війну, домогтися офіційного визнання своєї незалежності, вийти на міжнародну арену самостійним чинником, дістати реальну військову підтримку. Німеччина та її союзники сподівалися, насамперед, ліквідувати свій Східний фронт і перекинути частину військ на Захід, отримати доступ до України як багатій сировинній бази, перш за все, до українського хліба.

Таким чином, Брестський мирний договір між УНР і Четверним союзом, укладений 9 лютого 1918 р., був першим значним зовнішньополітичним актом України і першим миром у світовій війні 1914-1918 років. З боку України це був вимушений крок. Укладення більшовиками перемир'я з німцями й початок переговорів з країнами Четверного блоку змусили уряд УНР приєднатися до брестського мирного процесу, щоб не залишитися за бортом переговорів, на яких могла вирішитися доля України без її участі.

Хід і результати переговорів української частини Брестської мирної конференції свідчать, що Центральні держави розглядали Україну як рівноправного партнера і загалом ішли їй на поступки. Яскравим доказом цього є те, що в основу мирного договору було покладено український проект. Договір складався з політичної та економічної частин, й обидві вони фактично були продиктовані українською стороною. Військова конвенція дала змогу врятувати тоді від загибелі Українську державу.

У **п'ятому розділі «Здобутки дипломатії Гетьманату»** аналізується зовнішня політика Гетьманату П. Скоропадського, а також процес розбудови і діяльність міністерства закордонних справ.

За гетьманування П. Скоропадського започатковано новий етап в історії української дипломатії. Її головні орієнтири були традиційними і, власне, не відрізнялися від зовнішньополітичного курсу Центральної Ради: досягнення міжнародного визнання, вирішення проблеми соборності українських земель, встановлення і зміцнення дипломатичних, військово-політичних, економічних і культурних зв'язків з Центральними державами, нейтральними та новими, насамперед, сусідніми державами, які постали на теренах постімперської Росії.

П. Скоропадський, його уряд та зовнішньополітичне відомство згідно з міжнародною-правовою практикою підтвердили й визнали чинними успадковані від попереднього керівництва України угоди і зобов'язання. Вже у перших заявах і деклараціях П. Скоропадський наголошував, що Українська Держава є миролюбивою і щиро прагне до взаємних дружніх стосунків з іншими країнами за для визнання її світовим співтовариством – важливої передумови незалежності та вільного суспільно-економічного розвитку.

За геополітичного становища України на перехресті інтересів могутніх світових сил – блоку Центральних держав, більшовицької Росії та зростаючої уваги до неї з боку країн Антанти, Україна прагнула створити дієздатне фахове зовнішньополітичне відомство з розгалуженням дипломатичних структур.

За законом від 14 червня 1918 р. затверджено штати посольств Української Держави 1-го і 2-го розрядів, а 21-го червня ухвалено постанову про дипломатичні представництва. Насамперед затверджено і укомплектовано досвідченими кадрами посольства у Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії й Туреччині, які продовжували утримувати статус посольств 1-го розряду. Це обґрунтовувалося концепцією зовнішньої політики Гетьманату, зорієнтованою від самого початку його існування на зміцнення стосунків з державами Центрального блоку, на засадах Брестської мирної угоди від 9 лютого 1918 р.

У зазначений період набувають розвитку двосторонні відносини Гетьманату з державними утвореннями, що виникли на руїнах Російської імперії. Між тим, до встановлення дружніх стосунків з ними спонукало кілька важливих чинників: пошуки рівноправних союзників у боротьбі за збереження незалежності в протистоянні з більшовицькою Росією, розв'язання проблеми соборності шляхом встановлення справедливих кордонів і возз'єднання з історичними етнічними українськими землями, захист прав українців у складі зазначених держав, розвиток товарообміну на користь власної економіки. Саме такі завдання стояли перед дипломатією Гетьманату.

Найближчим союзником і партнером Української Держави був Дон, з яким ще за Центральної Ради налагодилися стосунки. Чинники, що зумовили тісні стосунки з Доном, спонукали дипломатію Гетьманату підтримувати контакти з Кубанню. Уряд України розглядав її як частину етнічних українських земель.

Тривалий час значні дипломатичні зусилля Української держави скеровувалися на Крим як важливий стратегічний регіон й унікальну, облаштовану базу Чорноморського флоту.

За гетьмана П.Скоропадського було започатковано дипломатичні відносини з новоутвореними державами Кавказу – Грузією і Вірменією. Ініціаторами стали саме ці країни, зважаючи на те, що вони були у стані війни з Туреччиною, яка загарбала значну частину території Вірменії. Оскільки Україну з Туреччиною пов'язували Брестські угоди, вони, природно, сподівалися отримати підтримку і допомогу від Києва.

Утвердження в Україні Гетьманату надало потужного імпульсу українсько-фінським відносинам. Фінляндія однією з перших на теренах постімперської Росії проголосила незалежність, а при її уряді ще від грудня 1917 р. діяв український представник П. Сливенко. Суттєво вплинула на зближення міждержавних відносин діяльність впливового фінського дипломата, прихильника українців Г. Гуммеруса.

Однією з найважливіших проблем закордонної політики Української Держави було підписання мирної угоди з радянською Росією. У ході переговорів з делегацією РСФРР українським дипломатам так і не вдалося укласти договір про кордони з цією країною. Разом з тим прелімінарний мирний договір, підписаний 12 червня обома делегаціями, засвідчив визнання Москвою суверенітету й незалежності Української Держави.

За радикальної зміни восени 1918 р. зовнішньополітичної орієнтації гетьманом П. Скоропадським на Антанту й антибільшовицьких сил білої Росії, були сформовані місії до Франції, Англії та США. В цілому ж МЗС протягом 8 місяців діяло досить активно. Україна мала 11 дипломатичних і близько 50 консульських представництв у 22 країнах, а на своїй території – 12 дипломатичних і 42 консульські представництва з 24 держав.

У листопаді 1918 р. сталися події, що спричинили надзвичайно складне міжнародне становище України. Революція у Німеччині та укладення перемир'я у Комп'єні суттєво посилювало позиції Москви й позбавило більшовицьку Росію від несприятливих умов Брестського миру. 13 листопада Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет ухвалив постанову про анулювання Брестського мирного договору. За анулювання Брестського мирного договору радянська Росія позбавилася від виконання жорстоких зобов'язань. Її війська потіснили деморалізовані повстанням Директорії гетьманські частини й захопили північні райони України.

На загал слід визнати ефективною діяльність дипломатії Української Держави, надто, в період Брестських угод, у встановленні міждержавних, дипломатичних і економічних відносин з багатьма державами Четверного союзу, нейтральними й на останньому етапі – Антантою. Україна значно розширила зону своєї присутності у Європі й заклала основи для подальшого розвитку дружніх взаємин та державного визнання. Цьому значною мірою сприяли державницьке розуміння П. Скоропадським пріоритетності зовнішньої політики та укомплектованість дипломатичного корпусу талановитими фахівцями.

Дипломатія Гетьманату виявила свої кращі якості у напруженій боротьбі за визнання України суб'єктом міжнародного права, у дотриманні умов

Брестського мирного договору, в намірах і відстоюванні соборності українських етнічних земель. Українські дипломати у складі представництв, консульств, делегацій і місій на міждержавних переговорах вміло захищали інтереси України в ім'я збереження та утвердження незалежності своєї держави. Шляхом активної багатовекторної зовнішньої політики та встановлення двосторонніх дипломатичних і консульських відносин Українська Держава утверджувалась реальним суб'єктом міжнародного права.

У Шостому розділ «Дипломатія Директорії в боротьбі за незалежність Української Народної Республіки» характеризуються зовнішні та внутрішні чинники, що визначали зовнішньополітичну орієнтацію Директорії УНР; аналізуються особливості формування дипломатичного корпусу, його структура та функції.

Від самого початку до кінця свого існування УНР доби Директорії перебувала у надзвичайно складній геополітичній ситуації. Вона вела безперервну війну з більшовицькою Росією та її маріонетковим радянським утворенням на території України, восени 1919-го – з денікінською Добровольчою армією, знаходилася у жорсткому протистоянні з Польщею і Румунією та зазнавала негативного ставлення з боку країн Антанти.

Керівництво України у заявах і деклараціях постійно наголошувало, що молода Українська держава прагне миру і встановлення дружніх відносин з усіма країнами, бажає мати з ними дипломатичні та економічні зв'язки. Але країни Антанти і США, стосунки яких з Гетьманатом склалися досить обнадійливо і були обірвані повстанням Директорії, вважали Київ нездатним для використання у боротьбі з більшовиками. Окрім того, їм було відомо, що серед політичного проводу УНР не було єдності й розуміння.

Після переможного закінчення світової війни провідну роль у формуванні зовнішньої політики альянтів зайняла Франція. Її позиція була вирішальною під час Паризької мирної конференції, де вирішувалася доля народів Європи, зокрема України. Незважаючи на спроби української дипломатії, Париж не виявляв бажання розвивати відносини з Директорією УНР. На жаль Україна, як самостійна держава, не вписувалася в тогочасні плани країн-переможниць.

Таким чином, орієнтація зовнішньої політики Директорії УНР на Антанту, яка по суті звелася до стосунків із Францією, не виправдала намірів українського проводу. Серед основних причин такого становища слід відзначити політичний курс союзників, які не визнавали України як незалежної держави й головним своїм завданням ставили відновлення білої Росії та усіляке посилення Польщі.

У спадщину від Гетьманату міністерству дісталася широка мережа закордонних представництв, діяльністю яких керував, як і у попередньому відомстві, Департамент чужоземних зносин: дипломатичний та консульський відділи. Позитивним моментом було збереження попередньої, виправданої практикою, структурної організації та значної кількості дипломатів.

Незважаючи на труднощі, міністерство докладало усіх зусиль для зміцнення дипломатичної присутності своїх представництв у світі. Щоправда,

лише під кінець існування Директорії був розроблений проект реорганізації Департаменту чужоземних зносин, згідно з яким дипломатичний відділ поділявся на 5 територіальних одиниць: Слов'янських народів; Центральних держав; Англосаксонських народів; Близькосхідних народів; Романських народів.

Аналізуючи процес розбудови закордонних дипломатичних представництв України в добу Директорії, слід відзначити, що значна кількість закордонних представництв мала характер тимчасових надзвичайних дипломатичних місій, оскільки Україна не була визнана як самостійна держава світовим суспільством, за винятком Центральних держав, де існували українські посольства.

Від початку існування, відносин УНР з урядом В. Леніна в Росії та радянського уряду Х. Раковського в Україні були напруженими і супроводжувалися збройними конфліктами. Радянська сторона висунула звинувачення Директорії за нібито підписані угоди з Антантою в Одесі, за якими поступається територією та підтримує Дон у його боротьбі з радянською Росією. Щоправда, 5 лютого радянський уряд звернувся до С. Петлюри, який перебував у Вінниці, з пропозиціями укласти мир на таких умовах: 1. Директорія визнає радянську владу в Україні; 2. Суворий нейтралітет Україні і активна оборона проти військ Антанти, Денікіна, Краснова, Польщі; 3. Спільна боротьба проти контрреволюції. Продиктовані умови фактично означали капітуляцію УНР. Безперечно, всі ці пропозиції були відкинуті.

Отже, і пробільшовицькі, і проантантівські, дипломатичні орієнтири Директорії УНР себе не виправдали й її керівництво прийшло до висновку, що покладати надії на порозуміння з могутніми державами Сходу і Заходу марна справа, оскільки вони не визнають права українського народу на державність. Тому, вже в другій половині 1919 р. система орієнтирів зовнішньої політики знову змінюється. УНР змушена була йти на зближення з Польщею, яка стала у катастрофічній ситуації у грудні 1919 р. її єдиним союзником і надала притулок уряду і армії для продовження боротьби з більшовицькою Росією.

Відновлення УНР під проводом Директорії майже збіглося з утворенням Західноукраїнської Народної Республіки. Утворення незалежної західноукраїнської держави було схвально сприйнято в Наддніпрянщині, а збройна боротьба галичан проти польської навали викликала широку хвилю відгуків і закликів надати братам за Збручем усіляку підтримку.

Найбільш активну дипломатичну допомогу ЗУНР надавала наддніпрянська місія на Паризькій мирній конференції на чолі з Г.Сидоренком. Вона прибула до Парижа без офіційного запрошення, отже не була визнана учасником конференції. Але завдяки тому, що розглядалася проблема Східної Галичини, делегатам УНР вдалося брати участь у дискусіях за участю глав великих держав та виступити у захист незалежності ЗУНР й насамперед із вимогами припинення польсько-української війни.

Підсумовуючи здобутки і втрати від Варшавського договору 1920 р., варто відзначити, що він виявився недовготривалим і розпався під впливом

вагомих несприятливих, насамперед, зовнішньополітичних чинників. У результаті негативного ставлення до України з боку Антанти під час польсько-української війни 1918-1919 рр., в якій УНР підтримувала ЗУНР, а Антанта – Польщу, неоднозначного ставлення до встановлення тісного союзу політичних угруповань обох країн, хоча до цього спонукала боротьба із спільним ворогом – більшовицькою Росією, договір укладено з великим запізненням.

Ризький договір і закінчення польсько-радянської війни для України стало поразкою національно-визвольних змагань. До Риги Польща була зацікавлена в присутності союзного українського війська на своїй території. Вона здійснювала контроль над Армією УНР і могла розраховувати на її використання у разі потреби проти Москви. Але після підписання Ризького договору необхідність утримання Армії УНР відпала. Пізніше С. Петлюра писав, що договір, укладений урядом Польщі з урядом УНР 21 квітня 1920 року, був анульований фактом підписання в Ризі Польщею договору з Москвою. Варшава звела нанівець значення українського чинника в системі своєї східної політики.

Водночас, завдяки Варшавському договору і допомозі з боку Польщі, український народ продовжив збройну боротьбу за незалежність проти більшовиків 1920 р. й спільно з польським військом зірвали плани Москви щодо походу Червоної армії в Західну Європу й перенесення туди «світової революції».

Діяльність Директорії припадає на період кардинальних змін у міжнародній політиці та зовнішньополітичному становищі України. Прийшовши до влади, Директорія не мала чітко визначеної зовнішньополітичної концепції та єдиного погляду на пріоритети у міжнародних відносинах. В. Винниченко наполягав на зближенні з більшовиками, а С. Петлюра – на союзі з Антантою. Антанта обираючи собі союзників на теренах Східної Європи, керувалася власними стратегічними інтересами у регіоні.

Однак варто пам'ятати, що за час перебування Директорії при владі суттєво розширилася мережа її закордонних представництв. Крім 25 дипломатичних місій, український уряд надсилав у різні країни спеціальні торговельно-економічні, військово-дипломатичні місії, а також делегації з питань репатріації військовополонених українців.

Таким чином, українська дипломатія УНР в добу Директорії продовжувала розбудову апарату міністерства закордонних справ за межами України, намагалась збільшити кількість міждержавних контактів, зберегти і заснувати досить широку мережу дипломатичних установ за кордоном. Дипломатичні установи УНР набагато активніше від попередніх розгорнули пропагандистсько-інформаційну діяльність, розгорнули широкомасштабну діяльність щодо опіки українців за кордоном. Завдяки жертовній праці відданих українській справі дипломатів світове суспільство все більш прихильно ставилося до героїчної боротьби українського народу за незалежність своєї держави.

Сьомий розділ «Зовнішня політика Західноукраїнської Народної Республіки та діяльність її дипломатії» досліджує формування векторів зовнішньополітичної діяльності уряду ЗУНР в умовах безперервної війни проти агресії з боку Польщі, яку посилено підтримувала Антанта.

Від перших днів розбудови держави президент Є. Петрушевич і Державний секретаріат мусили вирішувати два головні зовнішньополітичні завдання: по-перше, забезпечити протидію полякам на міжнародній арені й довести світові, передусім державам-переможцям у війні, легітимність і правомірність своїх кроків, спрямованих на утворення Західноукраїнської держави; по-друге, знайти союзників і мати допомогу в боротьбі проти Польщі.

Але подолати міжнародну ізоляцію молодій галицькій дипломатії було дуже важко. Формування зовнішньої політики, визначення її пріоритетів та розбудову дипломатичної служби ускладнювала, насамперед, польсько-українська війна, в якій Антанта однозначно підтримували Польщу з прагматичних позицій – створити сильну Польщу як противагу Німеччині та більшовицькій Росії. Отже, орієнтація на Антанту, яка мала багато прихильників серед проводу ЗУНР, й була перспективною, потребувала значних дипломатичних зусиль без надії на успіх.

Безумовно, головну роль у формуванні ставлення Антанти і США до ЗУНР відігравала Франція, яка у ході світової війни перетворилася у могутню військово-політичну силу і впливала на вирішення актуальних проблем післявоєнної Європи. Створення сильної Польщі було одним із головних напрямів зовнішньої політики її прем'єра Ж. Клемансо. Він постійно твердив, що галицькі українці воювали на боці Австро-Угорщини проти Антанти, що УНР уклала Брестський мир, тобто союз з Німеччиною й нав'язував свою негативну позицію главам Великобританії, США й ін.

Спроби галицьких дипломатів привернути увагу до проблем їх країни не знаходили позитивної реакції з боку країн Антанти, але зростаючі масштаби польсько-української війни, які не лише відволікали польські війська від протистояння з більшовицькою Росією, але й суттєво їх послабляли, змусили Захід внести проблему Східної Галичини до порядку денного на Паризькій мирній конференції й запросити її дипломатичну делегацію на чолі з В. Панейком.

Геополітична ситуація навколо ЗУНР спонукала пошуки союзника, яким могла бути лише Наддніпрянська Україна. Враховуючи прихильне ставлення її суспільства до утворення незалежної республіки галичан, її провід сподівався отримати перш за все військову і дипломатичну допомогу. Зовнішньополітична орієнтація на Київ спиралася на значну підтримку населення Східної Галичини і Північної Буковини, яке з великим ентузіазмом зустріло утворення незалежної української держави в Наддніпрянщині. 10 листопада Українська Національна Рада обговорила питання про союз із Наддніпрянською Україною.

Після проголошення об'єднання з Великою Україною виникла нагальна потреба узгоджувати і координувати зовнішню політику держав та відомств закордонних справ. Невдовзі відбулася розширена нарада за участю

представників урядів і дипломатичних служб УНР і ЗУНР, яка прийняла ухвалу про об'єднання, насамперед, закордонних дипломатичних установ у загальноукраїнські. Усі закордонні установи УНР отримали вказівки співпрацювати з галицькими та сприяти їм у діяльності. Головні принципи дипломатичної співпраці були задекларовані у спільному протоколі від 30 березня 1919 р. зовнішньополітичних відомств УНР і ЗУНР.

Спочатку спільними були дії на Паризькій мирній конференції, що відкрилася 18 січня 1919 р. і тривала з перервами до 21 січня 1920 р. В її роботі взяли участь 27 держав, які воювали на боці Антанти і були залучені до вирішення проблем післявоєнного устрою Європи.

У ноті до В. Вільсона Є. Петрушевич, проголошуючи національні права українців на утворення власної держави, просив допомогти ЗУНР, припинити агресію Польщі й виступити арбітром польсько-українського конфлікту. Важливою причиною уваги зверхників Паризької мирної конференції, що розглядали Східногалицьке питання, було прагнення припинити війну, в якій брали участь 100-тисячні армії ЗУНР і Польщі, безперечно на вигідних для Варшави і Антанти умовах: залишити за нею Львів і прикарпатський нафтовий басейн – об'єкт вкладень великого капіталу Франції та Великобританії.

Слід наголосити, що перебуваючи у вкрай несприятливих умовах, подеколи у ворожому оточенні, репрезентуючи невизнану державу, українські дипломати робили все можливе для припинення польської агресії і збереження державного суверенітету. Позитивним наслідком їх діяльності було винесення Східногалицької проблеми на найвищий міжнародний форум, спростування створених поляками стереотипів щодо українців, визнання главами провідних держав світу права галичан на самовизначення. Українські дипломати виявили почуття національної гідності, патріотизму і самовідданості у захисті незалежності своєї держави.

Держави Антанти у Парижі однозначно відстоювали відновлення великої Росії й негативно ставилися до утворення на її колишній території незалежних держав, зокрема української. Східногалицька проблема була єдиною справою, в якій Паризька конференція офіційно мала дипломатичні зносини з українською делегацією. Є. Петрушевич і К. Левицький у пошуках підтримки, в першу чергу, розраховували на президента США, їх сподівання базувалися не лише на деклараціях президента, а також на активній діяльності заокеанської діаспори.

Від листопада 1919 р. розпочався період діяльності уряду ЗУНР та його зовнішньополітичного відомства в еміграції. У Відні Є. Петрушевич утворив закордонний уряд у складі уповноважених з різних сфер діяльності. Уповноваженим з закордонних справ став відомий політик і дипломат С. Вітвицький. Від лютого 1921 р. зовнішньополітичне відомство очолив К. Левицький. Уряд Є. Петрушевича в екзилі не лише піклувався численною галицькою еміграцією, він притягнув усі галицькі наукові сили до праці над виробленням основ державного ладу в Галичині, кодифікації прав тощо. Менше того, розвинув широку діяльність на міжнародному полі, через свої дипломатичні представництва й місії, висилаючи ноти до президії Мирової

Конференції і Союзу Народів. Завдяки цій діяльності полякам не вдалося приспати справи Галичини, яка ще кілька років була актуальною на міжнародній арені.

На початку 1920-х років галицька проблема продовжувала розглядатися на різноманітних форумах країн світу. Шляхом відряджень українських місій, звернень нотами і меморандумами насамперед до країн Антанти, Ліги Націй і міжнародних форумів щодо відновлення незалежності та оскарженнями окупаційного режиму в Галичині, українська дипломатія постійно привертала увагу світової спільноти до Східногалицької проблеми. 28 листопада 1920 р. в Женеву прибула на конференцію Ліги Націй галицька делегація на чолі з Є. Петрушевичем. Провівши переговори з представниками провідних країн вона подала на розгляд Ліги Націй обширну ноту, в якій йшлося про визнання Східної Галичини самостійною державою на її етнічній території, за що народ ЗУНР вів збройну боротьбу проти агресії з боку Польщі та надання можливості Українській Національній Раді захищати інтереси населення Східної Галичини в Лізі Націй. У квітні-травні 1922 р. питання про долю окупованих Польщею українських земель обговорювалося на Генуезькій конференції. 14 березня 1923 р. на засіданні Ради держав Антанти визнано фактичні кордони Польщі на Сході з умовою надання автономії для Східної Галичини. 15 березня припинив своє існування екзильний уряд ЗУНР, і склав свої повноваження Є. Петрушевич.

Отже, дипломатична діяльність ЗУНР в еміграції була активною і широкомасштабною, мала чіткі орієнтири й послідовно трималася єдиного завдання – відновлення української державності. Їх невдача була наслідком об'єктивних чинників, які створювалися на геополітичному просторі під впливом могутніх держав, насамперед Антанти, не зацікавлених в існуванні незалежної ЗУНР. Аналізуючи здобутки і втрати загальноукраїнської дипломатичної служби в цілому, слід погодитися з міністром закордонних справ УНР В. Темницьким, що інтеграція дипломатичних установ обох держав відбулася похапцем, маса справ залишилася нерегульованими. Хоча в засаді прийнято було, що армія і закордонна політика спільні, проте було дві армії і дві закордонні політики.

У **Висновках** сформульовані загальні підсумки проведеного дослідження, практичні рекомендації стосовно можливості використання його результатів і напрями подальшої розробки проблеми.

У добу Центральної Ради закладалися основи української національної дипломатії, формувалися її перші інституції, тимчасові надзвичайні місії поступово реформувалися на постійні дипломатичні представництва. Доробок працівників зовнішньополітичної служби періоду Центральної Ради було творчо використано при розбудові апарату міжнародних взаємин Української Держави та УНР Директорії.

Молода українська дипломатія здобула перший досвід у жорсткому протистоянні з Тимчасовим урядом і Раднаркомом, у пошуках зовнішньополітичної орієнтації здійснила спробу знайти порозуміння з

Антантою для визнання Української держави і забезпечення її суверенності. Вона виконувала доленосні завдання в несприятливих умовах внутрішньої і зовнішньої ситуації. З огляду на це переговори з Центральними державами у січні – лютому 1918 р. і підписання Брестського мирного договору при запеклому спротиві перш за все з боку делегації Раднаркому на чолі з Л.Троцьким стали апогеєм її досягнень. Брест був визначною дипломатичною перемогою Центральної Ради над більшовицькою Росією у боротьбі за самостійність і незалежність від Москви, визнаною В. Леніним 18 лютого на засіданні ЦК РСДРП(б).

Було врегульовано економічні відносини, передбачено укладення окремого торговельного договору. Скориставшись важким становищем Австро-Угорщини та її розбіжностями з німцями у позиціях щодо вирішення польського питання, українці домоглися рішення про приєднання Холмщини і Підляшшя – давніх українських етнічних земель – до УНР. Курс на приєднання всіх західноукраїнських земель виконати не вдалося через жорсткий спротив з боку Австро-Угорщини, однак до таємної угоди з Віднем внесено зобов'язання щодо створення з Галичини і Буковини, так званого Коронного краю із власним урядом. Було досягнуто домовленості про повернення в Україну військовополонених.

Загалом позитивно оцінюючи Брестський мир, варто відзначити і його негативні аспекти. Через політичну слабкість Центральна Рада була неспроможна ефективно захищатися від більшовицької Росії і водночас протистояти Центральним державам, що, врешті, підштовхнули Україну до укладення миру з німцями. Водночас Брестський мирний договір спричинив розрив відносин з Антантою. Отже, в підсумку попри окремі дипломатичні успіхи зовнішня політика Центральної Ради зазнала програшу в усіх трьох напрямках: не було врегульовано відносин з Росією; не вдалося досягти визнання з боку Антанти; врешті підтримка Німеччини виявилася короткотривалою.

Великою заслугою української дипломатичної служби була наполеглива боротьба за визнання України повноправним членом світового співтовариства, а також обстоювання принципів соборності України, що виявилось в переговорах на Брестській мирній конференції й частково реалізувалось в досягнутих угодах про Холмщину, Галичину й Буковину.

Отже, дослідження діяльності зовнішньополітичного відомства та дипломатичного корпусу Центральної Ради дозволяє зробити основний висновок: опинившись перед прямою загрозою втрати незалежності внаслідок агресії з боку більшовицької Росії, не отримавши гарантій з боку країн Антанти, симпатії до якої серед проводу України були досить вагомими, УНР змушена була шукати миру та військово-політичної підтримки Центральних держав, що дозволило молодій державі зайняти гідне місце на міжнародній арені.

Падіння Центральної Ради і встановлення Гетьманату П. Скоропадського не вплинуло на зовнішньополітичну орієнтацію України. Серед пріоритетів

зовнішньої політики Української Держави залишалися її взаємини з країнами австро-німецького блоку на основі умов Брестської угоди. Така зовнішньополітична орієнтація випливала з потреби домагатися повного дотримання положень Брестського миру – практично єдиного на той час міжнародно-правового акта України. Безумовно, слід було підтримувати курс австро-німецької окупаційної влади, від якої вирішальною мірою залежала безпека України, якій постійно загрожувала більшовицька Москва.

Дипломатичний корпус в особах уповноважених послів і консулів докладав багато зусиль для розширення зв'язків з європейськими країнами, встановлення з ними дипломатичних відносин. Тому за часів Гетьманату міжнародні зв'язки України були найбільш широкомасштабними за всю її історію.

Усі зусилля української дипломатії скеровувалися передусім на виконання Брестських угод, визнання України як суверенної держави, об'єднання етнічних українських земель шляхом переговорів із сусідніми державами, зокрема з більшовицькою Росією, Доном, Румунією, Білорусією та ін. У цьому напрямі зовнішньої політики уряд П. Скоропадського діяв більш рішучо і цілеспрямовано. Визначною перемогою його дипломатії було приєднання до України Криму.

Підтримуючи досить тісні стосунки з країнами Центрального блоку, вже влітку 1918 р. Гетьманат вивчав можливості для порозуміння з Антантою, усвідомлюючи, що вона стане переможцем у протистоянні з Центральним блоком. Його уряд все більше надсилав своїх дипломатичних представників до нейтральних держав. Частина з них визнали Українську державу де-факто.

Радикальні геополітичні зміни в Європі у листопаді 1918 р.: поразка країн Центрального блоку у війні і підписання Версальського миру, революція в Німеччині, одностороннє анулювання Брестських угод ленінським урядом Росії змусили П. Скоропадського ужити заходів щодо рішучої зміни зовнішньої політики на негайне зближення з Антантою. Саме згаданими процесами і подіями було викликано маніфест гетьмана від 14 листопада про федерацію з білогвардійською Росією. Цією зовнішньополітичною акцією П. Скоропадський сподівався на тісну співпрацю з Антантою, яка повинна була захистити Україну від нової агресії з боку більшовицької Москви.

Слід відзначити, що після Бреста, незважаючи на заяви лідерів України про нейтральний статус держави у міжнародних відносинах, Антанта вважала, що Україна перейшла у ворожий табір, і це переконання суттєво і надовго зашкодило у вирішенні українських проблем.

Розглядаючи діяльність дипломатичної служби Директорії УНР, варто зробити перший важливий висновок: їй від самого початку дісталася важка спадщина у сфері зовнішньополітичної орієнтації – давались ознаки відсутності ділових контактів з Антантою. Щоправда, коли наприкінці листопада 1918 р. в причорноморських портах України висадилися союзницькі війська для допомоги Добровольчій армії генерала А. Денікіна у боротьбі з більшовицькою Росією, українська дипломатія намагалася скористатися шансом для зближення

з Антантою й пішла на переговори з її представниками в Одесі. Однак на перешкоді в досягненні позитивного результату для України була відсутність єдиного державницького підходу щодо змісту угод. Через партійні міжусобиці не було єдності щодо напряму зовнішньополітичної орієнтації УНР.

Дипломатична служба Директорії не змогла вповні використати можливості для тісної і цілеспрямованої співпраці з зовнішньополітичним відомством ЗУНР. Не було знайдено порозуміння, що особливо виявилось на Паризькій мирній конференції та скінчилося повним розривом стосунків через Варшавські угоди С. Петлюри про військово-політичний союз з Польщею. Щоправда, не можна нехтувати певними успіхами дипломатії УНР, які досягалися активною діяльністю 25 закордонних представництв, насамперед у питаннях піднесення престижу України, встановлення міжнародних зв'язків та захисту інтересів українських громадян, військовиків, що після поразки визвольних змагань опинилися за межами Батьківщини.

Підсумовуючи діяльність дипломатії ЗУНР, потрібно зауважити її детермінованість складною геополітичною ситуацією. В умовах польсько-української війни, відтак військово-дипломатичного протистояння з Польщею й Антантою політичний провід республіки та апарат міністерства закордонних справ намагалися вирвати молоду незалежну державу з міжнародної ізоляції, вирішити долю країни шляхом переговорів, зокрема на Паризькій мирній конференції 1919 р.

Зовнішня політика керівництва ЗУНР визначалася, перш за все, умовами збройного конфлікту з Польщею. Природним союзником у боротьбі за незалежність була УНР. Перші заходи дипломатичної служби ЗУНР, спрямовані на укладення тісного військово-політичного союзу, формувались Актом злуки 22 січня 1919 р. Окрім того, було докладено значних зусиль щодо порозуміння з Антантою під час переговорів з її військово-дипломатичними місіями, які прибували до Східної Галичини й мали на меті припинення польсько-української війни, зрештою, не вигідної для Заходу. Але внаслідок пропольської позиції місій, зокрема генерала Бертелемі у лютому 1919 р., переговори з представниками Антанти закінчилися провалом.

Наступною значною акцією західноукраїнських дипломатів була участь у Паризькій мирній конференції в першому півріччі 1919 р. Певним успіхом їх діяльності стали прямі переговори з керівництвом провідних держав Антанти, під час яких дипломати ЗУНР наполегливо обстоювали інтереси української держави, іноді вносячи неоднотайність у думки зверхників Антанти щодо становища в країні та з військових питань. Українські представники домоглися створення спеціальної комісії в рамках конференції, яка займалася винятково Східногалицькою проблемою. Однак у нерівному дипломатичному протистоянні перемогла позиція Антанти, насамперед Франції, провідної держави коаліції, яка мала тісні зв'язки з Польщею і була її активним прибічником.

У підсумку слід відзначити, що навіть після повної окупації поляками з дозволу Антанти Східної Галичини й втрати території урядом і армією ЗУНР,

після поразки українських національно-визвольних змагань проблема відновлення державності завдяки зусиллям керівництва держави та дипломатичної служби в еміграції упродовж кількох років розглядалася на різних міжнародних форумах, зокрема 1922 р. в Генуї та в Лізі Націй.

Отже, можна констатувати, що характерною особливістю розбудови і розвитку української дипломатії всіх національних урядів була складна геополітична ситуація. Молоді українські державні утворення стали об'єктом прагматичного зацікавлення з боку Росії, Німеччини, Австро-Угорщини країн Антанти і змушені були скеровувати зовнішньополітичну діяльність тільки на захист незалежності України.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ

Монографії

1. Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України: [Монографія] / І.Б. Дацків. — Тернопіль: Астон, 2008. — 254 с.
2. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: [Монографія] / І.Б. Дацків. — Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с.

Рецензії

1. Луцький О. Дацків І. Брест 1918: європейський прорив України. — Тернопіль, 2008. / О. Луцький // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». — 2008. — № 7. — С. 84 – 85.
2. Сухий О.М. Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України: монографія / І.Б. Дацків – Т.: Астон, 2008. — 254 с. / О.М. Сухий // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2009. — № 13. — С. 388 – 390.
3. Киридон А.М. Дацків І.Б. Брест 1918: європейський прорив України. — Тернопіль: Астон, 2008. — 254 с. / А.М. Киридон // Український історичний журнал. — К., 2009. — № 5 (488). — С. 222 – 225.
4. Зуляк І. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: Монографія — Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с. / І. Зуляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. — Вип. 3. — С. 341 – 346.
5. Кондратюк К. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: Монографія – Тернопіль: Астон, 2009. / К. Кондратюк // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». — 2009. — № 6. — С. 79 – 82.
6. Реєнт О.П. Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: Монографія – Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с. / О.П. Реєнт // Український історичний журнал. — К., 2010. — № 3. — С. 219 – 223.

7. Віднянський С.В. Актуальні уроки з історії української дипломатії. Рецензія на монографію: Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр.: Монографія. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с. / С.В. Віднянський // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 15. Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи / За заг. ред. Б.І. Гуменюка, В.Г.Ціватого. — К., 2009. — С. 454 – 458.

Статті у наукових фахових виданнях

1. Дацків І.Б. Брестський мирний договір в історії української дипломатії / І.Б. Дацків // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець», 2007. — № 6. — С. 34–43.
2. Дацків І.Б. Дипломатичні дії Української Держави за кордоном 1918 р., у захисті національних інтересів / І.Б. Дацків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія.— Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — Вип. 1. — С.91 – 95.
3. Дацків І.Б. Створення системи дипломатичних представництв і місій Української Народної Республіки / І.Б. Дацків // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Чернівці: Рута, 2008. — Вип. 378 – 379. — С.111 – 114.
4. Дацків І.Б. Головні вектори зовнішньої політики Гетьманату П. Скоропадського 1918 р. / І.Б. Дацків // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського університету. — Луцьк: Вежа, 2008. — Вип. 14. — С. 74 – 83.
5. Дацків І.Б. Дипломатичні зносини Української Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії / І.Б. Дацків // Вісник Східноукраїнського університету ім. Володимира Даля. — 2008. — № 77(129). — С. 77 – 84.
6. Дацків І.Б. Дипломатичні заходи Гетьманату П. Скоропадського щодо міжнародного визнання і недоторканості кордонів України / І.Б. Дацків // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. — Вінниця, 2008. — Вип. XIV. — С. 133 – 136.
7. Дацків І.Б. Брестські угоди 1918 року й українсько-російські відносини / І.Б. Дацків // Збірник наукових праць НДІ українознавства. — К.: «Рада», 2008. — Т. XIX. — С. 366 – 376.
8. Дацків І. Дипломатія Української Народної Республіки в обороні державності у період Директорії / І.Б. Дацків // Збірник наукових праць НДІ українознавства. — К.: Рада, 2008. — Т. XX. — С. 346 – 355.
9. Дацків І. Дипломатія ЗУНР на Паризькій мирній конференції 1919 р. / І.Б. Дацків // Український історичний журнал, 2008. — № 5. — С. 121-137.
10. Дацків І.Б. Проблема соборності України на Брестських переговорах 1918 р. / І.Б. Дацків // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець», 2008. — № 5. — С. 20 – 26.
11. Дацків І.Б. Дипломатичні відносини між державами Антанти та

представниками Української держави гетьмана П. Скоропадського у працях українських дослідників / І.Б. Дацків // Історична пам'ять 2'2008. Науковий збірник. — Полтава: АСМІ. — № 2. — С. 159 – 165.

12. Дацків І.Б. Економічні аспекти Брестського договору 1918 року / І.Б. Дацків // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». — 2008. — № 6. — С. 41 – 47.

13. Дацків І.Б. Розбудова дипломатичної служби Української держави 1918 р. / І.Б. Дацків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — Вип. 3. — С. 93 – 99.

14. Дацків І. Структура і діяльність зовнішньополітичного відомства Директорії УНР/ І. Дацків // Збірник наукових праць НДІ українознавства. — К.: Рада, 2008. — Т. XXII. — С. 337 – 354.

15. Дацків І.Б. Здобутки дипломатії Гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії / І.Б. Дацків // Україна дипломатична. Науковий щорічник. — К., 2008. — Вип. 9. — С. 130 – 148.

16. Дацків І.Б. Брестський мир у процесі становлення України суб'єктом міжнародної політики / І.Б. Дацків // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. — К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2008. — Вип. 80. Ч. II. — С. 48 – 55.

17. Дацків І.Б. Дипломатичні взаємини Директорії УНР з Антантою та українсько-французькі переговори / І.Б. Дацків // Питання історії України. Збірник наукових праць. — Чернівці: Технодрук, 2008. — Т. 11. — С. 28 – 38.

18. Дацків І.Б. Дипломатичні зносини між Українською Державою і радянською Росією у 1918 році / І.Б. Дацків // Проблеми вивчення історії Української революції 1917 – 1921 рр. — К.: Інститут історії України НАН України, 2008. — Вип. 3. — С. 112 – 122.

19. Дацків І.Б. Встановлення дипломатичних контактів гетьманату П. Скоропадського з країнами Антанти / І.Б. Дацків // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. — Дрогобич, 2008. — Випуск 22. Історія. — С. 37 – 47.

20. Дацків І.Б. Дипломатичне співробітництво ЗУНР із УНР в добу Української Революції / І.Б. Дацків// Історико-філософський журнал Університет. — К.: Київський славістичний університет, 2009. — № 1. — С. 61 – 70.

21. Дацків І.Б. Дипломати Української Центральної Ради у протистоянні з більшовицькими делегаціями Петрограда і Харкова на Брестській мирній конференції / І.Б. Дацків // Гілея. Збірник наукових праць. — К., 2009. — Вип. 20. — С. 31 – 42.

22. Дацків І.Б. Вихід України на міжнародну арену на початку національно-визвольної революції 1917 – 1921 рр. / І.Б. Дацків // Гілея. Збірник наукових праць. — К., 2009. — Вип. 22. — С. 36 – 58.

23. Дацків І.Б. Дипломатичні стосунки Директорії УНР із радянськими урядами Росії та України / І.Б. Дацків // Український історичний журнал, 2009. — № 3. — С. 108 – 122.

24. Дацків І.Б. Дипломатичні орієнтири Української Центральної Ради на

- Антанту: досягнення і втрати / І.Б. Дацків // Київська старовина, 2009. — Вип. 6, 2008. — С. 38 – 48.
25. Дацків І.Б. Становлення дипломатичної служби УНР доби Центральної Ради / І.Б. Дацків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. — Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. — Вип. 2. — С. 92 – 98.
26. Дацків І.Б. Встановлення дипломатичних відносин Української Держави з країнами Четвертого союзу / І.Б. Дацків // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». — 2009. — № 2. — С. 45 – 50.
27. Дацків І.Б. Українсько-німецькі відносини 1918 року: економічний аспект / І.Б. Дацків // Історико-філософський журнал Університет. — К.: Київський славістичний університет, 2009. — № 3. — С. 61 – 70.
28. Дацків І.Б. Формування національної дипломатії Центральною Радою (березень 1917 – квітень 1918 рр.) / І.Б. Дацків // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — «Історія». 2009. — № 852. — С. 115 – 125.
29. Дацків І. Здобутки дипломатії гетьманату Павла Скоропадського / І. Дацків // Збірник наукових праць НДІ українознавства. — К.: Рада, 2009. — Т. XXIII. — С. 349 – 367.
30. Дацків І. Варшавська угода 1920 р. / І. Дацків // Наукові записки історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. — Львів, 2009. — Випуск 10. — С. 65 – 72.
31. Дацків І.Б. Формування зовнішньополітичної концепції Українською Центральною Радою від автономії до незалежності / І.Б. Дацків // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2009. — С. 43 – 46.
32. Дацків І.Б. Становлення українсько-французьких дипломатичних відносин в добу Директорії УНР / І.Б. Дацків // Гілея. Збірник наукових праць. — К., 2010. — Вип. 34. — С. 46 – 57.

Окрім того з проблеми дисертаційної роботи опубліковано ще 6 статей в інших наукових виданнях.

АНОТАЦІЯ

Дацків І. Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917 – 1923 рр.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія. – Дипломатична академія України при МЗС України. – Київ, 2010.

У дисертації вперше в українській та зарубіжній історіографії на основі залучення й аналізу широкого масиву літератури та джерел, значна частина яких вводиться вперше, здійснено системне та всебічне вивчення діяльності дипломатії українських національних урядів у захисті державності в період національно-визвольних змагань 1917-1923 рр., аналізується ефективність

їхньої роботи щодо встановлення міждержавних відносин із країнами Антанти, Четверного союзу, нейтральними державами та новоствореними на теренах колишніх Російської та Австро-Угорської імперій країнами. На основі критичного переосмислення існуючого наукового доробку, вносяться істотні доповнення у вивчення зовнішньополітичного курсу України, простежуються основні етапи формування українських посольств і дипломатичних місій, дипломатичних делегацій на міжнародних форумах, охарактеризовано їх структуру, фаховий рівень та загальнополітичні позиції. Подано виразні характеристики перших українських дипломатів.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, делегація, конференція, міністерство закордонних справ, незалежність, Україна.

АННОТАЦІЯ

Дацкив І. Б. Дипломатія українських національних правительств в захисті державності (1917 – 1923 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.02 – Всемирная история. – Дипломатическая академия Украины при МИД Украины. – Киев, 2010.

В диссертации на основе использования широкого спектра источников и литературы, значительная часть которых неизвестна, осуществлено системное и всестороннее изучение процесса формирования и развитие дипломатических, военно-политических и экономических связей украинских национальных правительств 1917 – 1923 гг. Анализируется эффективность их работы по установлению международных контактов с государствами Антанты, Четверного союза, нейтральными странами и вновь созданными государственными образованиями на территории бывших Российской и Австро-Венгерской империй. На основании критического переосмысления действующего научного достижения, разработанных новых концептуально-теоретических и научно-методологических подходов, анализу ранее невыясненных или малоизвестных фактов анализа ранее, из привлечением доступным ныне первоисточников вносятся существенные дополнения в изучение внешнеполитического курса Украинской Центральной Рады, Гетманата П. Скоропадского, Директории УНР и Западноукраинской Народной Республики, исследуются основные этапы формирования и деятельности внешнеполитических ведомств, делегаций на международные форумы, охарактеризована их структура, профессиональный уровень и политические позиции.

Рассмотрены и освещены обстоятельства, которые влияли на решение Центральной Рады присоединиться к Брестскому мирному процессу. Доказано, что Брестский мирный договор между УНР и Четверным союзом, который был заключен 9 февраля 1918 г., был первым значительным внешнеполитическим актом Украины, что обеспечил выход ее на международный уровень, и первым миром в мировой войне 1914 – 1918 гг.

В диссертации исследовано проблемы дипломатических взаимоотношений Украины со странами военно-политического блока Антанты. Дана характеристика особенностей политики государств Антанты в отношении вопроса государственности Украины. Отдельно рассматривается участие украинской делегации на Парижской мирной конференции и ее значение для решения украинской проблемы.

Сделано вывод о том, что проблемы ЗУНР на международной арене решались на основе взаимоисключаемых подходов, в которых доминировали не общенациональные, а социально-классовые, экономические интересы западных стран, которые в Восточной Галиции представляла Польша, за какими стояли соответственные политические силы.

Характерной особенностью расширения и развития украинской дипломатии всех государственных формирований была сложная геополитическая ситуация. Украинские независимые правительства стали объектом прагматичного интереса со стороны России, Германии, Австро-Венгрии, стран Антанты и вынуждены были направлять внешнеполитическую деятельность исключительно на защиту своей независимости.

Ключевые слова: международные отношения, внешняя политика, дипломатия, делегация, конференция, министерство иностранных дел, независимость, Украина.

SUMMARY

Igor B. Datskiv. Diplomacy of Ukrainian National Governments in Defending State Independence (1917 – 1923). — Manuscript.

The thesis to obtain scholarly degree of Doctor of History in specialty 07.00.02 – World History. – Ukrainian Diplomatic Academy at Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. – Kyiv, 2010.

The thesis deals with the first in Ukrainian and foreign historiography comprehensive and system research of Ukrainian national governments diplomacy to defend state independence during the struggle for national liberation in 1917 – 1923 basing on analysis of numerous bibliographic and achieve sources. The author analyzed the efficiency of governments activities attempting to establish official interstate relations with Atlanta allies, Central Block allies, neutral states and newly-born countries of former Russian and Austro-Hungarian empires. On the basis of critical revision of existing scientific database there were made considerable contributions to investigation of Ukrainian foreign affairs, the main stages to form Ukrainian embassies, diplomatic missions and delegations for international forums were traced, their structure, professional level and general political positions were characterized. The author also presented definite characteristics of first Ukrainian diplomats.

Key words: international relations, foreign affairs, diplomacy, delegation, conference, ministry of foreign affairs, independence, Ukraine.